

Tożsamość staroobrzędowców

Inspiracją do napisania tego artykułu była więź emocjonalna i duchowa z lokalną społecznością zamieszkującą wsie Gabowe Grądy oraz Bór koło Augustowa. Moi przodkowie mieszkali we wsi Gabowe Grądy, w związku z czym mogłam od najmłodszych lat uczestniczyć zarówno w życiu religijnym, jak i kulturowym opisanej społeczności. Nie bez znaczenia jest dla mnie fakt, że moi rodzice brali czynny udział w kształtowaniu i zachowaniu tożsamości kulturowej wsi. Moja mama była jedną z pierwszych śpiewaczek – założycielek zespołu folklorystycznego „Riabina”, zaś mój tata, pełniąc obowiązki sołtysa wsi Gabowe Grądy, w znacznym stopniu przyczynił się do powstania Świetlicy Wiejskiej w Borze. Od najmłodszych lat ja i moje rodzeństwo jesteśmy ściśle zaangażowani w życie kulturalne społeczności staroobrzędowej, co ma istotny wpływ na rzetelny przekaz informacji zawartych w mojej pracy.

Mieszkańcy wsi Bór i Gabowe Grądy to staroobrzędowcy. Jak sama nazwa wskazuje, są to obrońcy starej wiary, którzy pozostali wierni zasadom cerkiewnym przyjętym na Rusi w 988 roku, za czasów księcia Włodzimierza I Wielkiego. Nie uznali reformy, którą w latach 1653–1656 wprowadził patriarcha Nikon, upodabniając obrzędy sakralne do greckich, i oddzielili się od rosyjskiej cerkwi prawosławnej.

Gabowe Grądy i Bór ze swoimi 190 mieszkańcami są obecnie jedynymi w Polsce wsiami niemal całkowicie zamieszkałymi przez staroobrzędowców.

Pojęcie tożsamości

Tożsamość jest związana z jednej strony z autopercepcją jednostki, z drugiej – postrzeganiem innego, a także z identyfikacją z określoną grupą oraz z przypisaniem do grupy przez innych. W literaturze przedmiotu przyjmuje się perspektywy badawcze rozwijane wokół problematyki tożsamości jednostki na gruncie psychologii oraz perspektywy rozwijane wokół tożsamości grupy – z wielorakością uwarunkowań społecznych, religijnych językowych, narodowych, etnicznych, kulturowych itp.

Tożsamość indywidualna – osobista powiązana jest z pojęciami takimi jak: autentyczność, integralność, sens istnienia, przynależenia, zakorzenienia, autonomii, poszanowania samego siebie itp. Kształtuje się dzięki charakterystycznej dla człowieka potrzebie szukania i kreowania sensu życia, i dotyczy jednostki ludzkiej żyjącej w społeczeństwie. W powiązaniu z nią, jako jej warunek, kształtuje się tożsamość społeczna. Jednostka konstruuje bowiem swoje „ja” funkcjonując w określonych grupach i zbiorowościach. W związku z tym tożsamość osobista jest odpowiedzią na pytania dotyczące danych związanych z rodziną, językiem, religią, wyznaniem, narodowością itp. Zawsze tożsamość jednostki kształtuje się w określonej grupie, pod wpływem określonej kultury. Jest ona formą wiedzy, która mówi nam, jak możemy i potrafimy się określić na tle otaczającego nas świata.

Tożsamość grupowa stanowi zestaw wartości i celów strukturalizujących życie jednostki, wiążących się takimi pojęciami jak: wolność, wybór, odpowiedzialność i zobowiązanie przed sobą i grupą. Człowiek bez zobowiązań nie jest odpowiedzialny i pozbawiony swojej wolności, więc tożsamość jednostkowa jest zawsze tożsamością społeczną¹.

Tożsamość społeczna jest definiowana z perspektywy przynależności do jakiejś zbiorowości społecznej i wiąże się z potrzebą przynależności, odniesień i podobieństwa do innych. Kształtuje się poprzez przypisanie do grupy (tożsamość przypisana – nadana), a następnie przez wyzwolenie się spod narzuconych przez grupę norm i zasad, co w efekcie prowadzi do wzrostu autonomii człowieka, wychodzenia spod wpływów kontroli społecznej, do przewyciężenia egocentryzmu.

Tożsamość kulturowa

Tożsamość kulturowa społeczeństwa jest wynikiem zachowania dziedzictwa przodków, kultywowania postaw wartości. Świadomość tożsamości kulturowej jest wynikiem kontaktu z inną grupą, podczas którego uwidacznia się odrębność grup. Odrębność może dotyczyć języka, religii, obyczajów, trybu życia itp. Tożsamość kulturowa przejawia się w zachowaniach i jest postrzegana przez innych poprzez jej symbole.

Proces kształtowania tożsamości

Proces rozwoju i kształtowania tożsamości jest wynikiem dziedzictwa przeszłości. Jest pozyskiwaniem świadomości, która wiąże jednostkę z określoną grupą lub zbiorowością, a zarazem wyodrębnia ją od przedstawicieli innych grup lub zbiorowości².

Przyczyny rozłamu w Kościele prawosławnym

Dzieje staroobrzędowców jako odrębnej grupy społeczno-wyznaniowej sięgają swym początkiem drugiej połowy XVII wieku, kiedy to nastąpił rozłam w łonie Kościoła prawosławnego w Rosji. Bezpośrednią przyczyną rozłamu (tzw. rozkołu, schizmy) był konflikt, powstały w związku z poprawieniem ksiąg religijnych oraz reform niektórych obrzędów kościelnych.

Inicjatorem reform kościelnych był sam car Aleksy Michajłowicz. Na jego polecenie patriarcha Nikon już w 1653 roku zaczął wprowadzać reformy – m.in. zarządził trójpalcowe żegnanie się, zamiast powszechnie używanego dwupalcowego. Postanowieniami soboru z 1654 roku, w obecności cara, dokonano wielu poprawek w księgach kościelnych. W roku 1655 patriarcha zwołał w Moskwie kolejny sobór, który potwierdził uchwały poprzedniego (1654) oraz zaakceptował do druku poprawiony Służebnik (Mszał). Poprawianiem ksiąg zajmowali się mnisi kijowscy, na czele z Epifaniszem Sławinieckim oraz zwolniony z zesłania Arseniusz Grek. Staroobrzędowcy nie bez racji twierdzą, że wbrew uchwałom soborowym z 1654 roku, poprawek dokonano bynajmniej nie według starych rękopisów. Jak potwierdziły późniejsze badania, posłużono się przede wszystkim współczesnymi tekstami greckimi,

---

¹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i kulturowa*, Warszawa 2009, s. 352.

² D. Markowska, *Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1990, nr 4, s. 111.

zwłaszcza *Euchologium* wydany przez jezuitów w 1602 roku w Wenecji. Okazało się też, że na 498 greckich ksiąg religijnych przywiezionych przez Suchanowa zaledwie 7–8 nadawało się do wykorzystania do przeprowadzenia poprawek³.

Już w XIX wieku Aleksander Iwanowicz Niewostrujew, a współcześnie filozof Nikołaj Iwanowicz Ilminskij, porównując poprawione przez reformatorów księgi ze starymi, takimi jak *Psalterz*, *Triebnik*, *Służebnik* i *Irmosy* wykazali, że ruch starowierców nie był „komedią pomyłek”, jak sądzili niektórzy historycy. Wprowadzone zmiany to „grzechy nie tylko wobec gramatyki, filologii i logiki, ale i przeciwko historii, egzegetyce, dogmatyce”⁴.

Bitych i torturowanych „raskolników” wysyłano na odludne krańce państwa albo zamykano w więzieniach. Dla innych jedynym wyjściem była albo ucieczka w dalekie i niedostępne tereny Rosji, albo emigracja.

Wybrane różnice w obrzędku prawosławnym i staroobrzędowców

	Stary obrządek	Reforma
Pisownia imienia Jezus	(Isus) Исусъ	Иисусъ (Iisus)
Wyznanie wiary	„Zrodzony a nie stworzony” „Królestwu zaś jego nie ma końca” „I w Ducha Świętego, Pana prawdziwego i Ożywiciela”	„Zrodzony, nie stworzony” „Królestwu zaś jego nie będzie końca” „I w Ducha Świętego, Pana i Ożywiciela”
Znak krzyża	czyniony dwoma palcami	czyniony trzema palcami
Krucyfiks	tylko ośmiokrańcowy	ośmio- i czterokrańcowy
Forma chrztu	jedynie przez trzykrotne zanurzenie	zanurzenie lub polanie głowy
Kierunek procesji	zgodnie z pozornym ruchem słońca	przeciwnie do pozornego ruchu słońca
Alleluja	Аллилуия, аллилуия, слава Тебе, Боже (/Alleluja/ 2 razy, chwąta Tobie, Boże)	Аллилуйя, аллилуйя, аллилуйя, слава Тебе, Боже (/Alleluja/ 3 razy, Chwąta Tobie, Boże)

Kiedy zabrakło protopopa Awwakuma i innych obrońców wiary, ruch starowerski rozpadł się na dwa kierunki: popowców i bezpopowców. Głównym powodem podziału staroobrzędowców był problem posiadania własnego duchowieństwa. W tej sytuacji część staroobrzędowców z konieczności zdecydowała pozostać bez duchownych. Zaczęli wtedy głosić, że teraz sam Chrystus będzie im niewidzialnym przewodnikiem⁵. Wśród

³E. Iwaniec, *Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich XVII-XX w.*, Warszawa 1977, s. 22–28.

⁴Z. Jaroszewicz-Pieriestawcew, *Starowiercy w Polsce i ich księgi*, Olsztyn 1995, s. 7–9.

⁵E. Iwaniec, *Z dziejów staroobrzędowców...*, s. 37.

staroobrzędowców **bezpopowców** ukształtowało się kilka wspólnot, m.in. wspólnota **pomorców, fiedosiejewska i filipowska. W Polsce mieszkają staroobrzędowcy bezpopowcy.**

Osadnictwo staroobrzędowców w Polsce

Osiedla staroobrzędowców w Polsce występują w trzech regionach: augustowskim, suwalsko-sejneńskim i na Mazurach. Najstarsze z nich jest bez wątpienia skupisko suwalsko-sejneńskie, gdzie osiedlili się już w drugiej połowie XVIII wieku⁶. Drugim dużym ośrodkiem skupiającym staroobrzędowców były Mazury, gdzie osadnictwo sięga 1826 roku.

Osadnictwo staroobrzędowców na terenach wsi Bór i Gabowe Grądy

Wsie Bór i Gabowe Grądy położone są w południowej części gminy Augustów (10 km od Augustowa). Pierwsi osadnicy przybyli tu zaraz po upadku powstania styczniowego ze wsi Pilczyn (dziś powiat garwoliński) koło Góry Kalwarii. W latach 1866–1867 zaczęli oni osiedlać się i zagospodarowywać część **Puszczy Augustowskiej**. Według relacji mieszkańców wsi Gabowe Grądy i Bór, ich przodkowie przybyli z północnych terenów Rosji przez Morze Białe, Półwysep Skandynawski i Morze Bałtyckie. Dziś największym skupiskiem staroobrzędowców w Polsce są wsie Gabowe Grądy i Bór, a także miasta Suwałki i Augustów.

Hymn staroobrzędowców

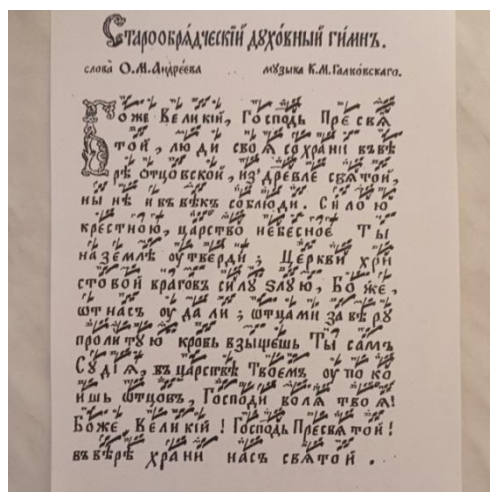
W latach 30. XX wieku w Wilnie powstał *Staroobrzędowy hymn duchowy*. Autorem tekstu jest Osip Andriejew, muzykę skomponował Konstanty Gałkowski. Hymn jest śpiewany podczas uroczystości religijnych.

Старообрядческій Духовный Гимнъ.

Бѣже Великій, Господь Пресвѣтой, люди своѣ
сохрани въ вѣрѣ отцовской, изъ дрѣвле свѣтой,
нынѣ и въ вѣкѣ совлѣди. Силою крестною, цар-
ство небесное Ты на землѣ оутверди; Церкви
христовой враговъ силъ злѣю, Бѣже, утѣсь оуда-
ли; утцѣми за вѣрѣ пролитѣю кровь възѣщешъ
Ты самъ Сѣдѣа, въ царствѣ Твоемъ оупокоишь
утцѣвъ, Господи вола твоѣ! Бѣже Великій! Гос-
подь Пресвѣтой! въ вѣрѣ храни насъ свѣтой.

Tekst Staroobrzędowego hymnu duchowego

⁶ J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku*, [w:] *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej* pod red. Jerzego Antonowicza, Białystok 1963, s. 153–154.

Zapis nutowy Staroobrzędowego hymnu duchowego

Dnia 22 marca 1928 roku, rozporządzeniem prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, „Wschodni Kościół Staroobrzędowy nie posiadający hierarchii duchowej” został uznany przez państwo (Dz. U. Nr 38, poz. 363), a 24 sierpnia 1928 roku zatwierdzono jego statut wewnętrzny (Monitor Polski Nr 210, poz. 482)⁷. Został zarejestrowany w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji RP w wykazie kościołów i związków wyznaniowych, działających na podstawie odrębnych ustaw, pod numerem VIII⁸. Obecna nazwa „Staroprawosławna Cerkiew Pomorska Rzeczypospolitej Polskiej” przyjęta została na soborze w 1993 roku.

Budownictwo sakralne staroobrzędowców

Miejscem wspólnej modlitwy u staroobrzędowców jest molenna. Przypomina ona wyglądem budynek cerkwi prawosławnej, nie jest jednak miejscem sprawowania eucharystii. Nabożeństwa w niej odprawiane nie mają charakteru liturgicznego, gdyż staroobrzędowcy nie mają konsekrowanych osób duchownych. Molenna zbudowana jest zawsze na osi wschód – zachód. We wnętrzu obiektu w nawie głównej, na ścianie wschodniej, znajduje się ikonostas. W odróżnieniu jednak od cerkwi nie ma za nim prezbiterium i ołtarza, a umieszczone na nim ikony nie są wbudowane i przymocowane do bramy, lecz stoją na specjalnych półkach.

Zasady uczestnictwa w nabożeństwie w molennie

Życie religijne staroobrzędowców Gabowych Grądów i Boru skupia się wokół parafii. Do kierowania wspólnotą i do posługi duszpasterskiej ogół wiernych wybiera nastawnika. Obecnie funkcję nastawnika parafii w Gabowych Grądach pełni Mieczysław Kapłanow, który określa, co powinien wiedzieć chrześcijanin uczestniczący w nabożeństwie w staroobrzędowej molennie:⁹

⁷ J. Antonowicz, *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego*, Białystok 1967, s. 412.

⁸ Tamże.

⁹ M. Kapłanow, *Starostwiański bez tajemnic*, Białystok 2009, s. 15.

1. Zgodnie z kanonicznymi zasadami w nabożeństwie uczestniczą tylko chrześcijanie Staroobrzędowej Pomorskiej Cerkwi. Osoby innego wyznania mogą uczestniczyć w nabożeństwach zajmując miejsce w tylnej części molenny lub sieni. Nie wolno im czynić znaku krzyża, pokłonów, całować ikony, stawiać świec i przyjmować święcenia od nastawnika.
2. Wcześniej należy przygotować się do nabożeństwa w molenniu. Rano przed nabożeństwem nie wolno spożywać żadnych pokarmów. Należy ubrać się w stosowny ubiór i w drodze duchowo przygotować się do nabożeństwa. Przed wejściem do molenny posiadacze telefonów komórkowych powinni je wyłączyć.
3. W molenniu kobiety muszą mieć chustki na głowie [nawet małe dziewczynki – przyp. autorki] i twarz bez makijażu. Zabrania się kobietom wejścia do molenny w niestosownym ubraniu z odkrytymi ramionami, w spódnicach powyżej kolan i spodniach. Mężczyznom zabrania się wstępu w nakryciu głowy, szortach, ubraniach z krótkimi rękawami lub sportowych. Należy pamiętać że molenna to nie miejsce publiczne, a święte, duchowe i religijne, do którego wejść można tylko dostojnie, wcześniej przygotowując się do tego wewnątrz i zewnątrz.
4. Przed wejściem do sieni, gdzie nad drzwiami znajdują się ikony, należy wykonać trzy pokłony z modlitwą „Boże miłościw budzi mnie hriesznomu”. Ponadto należy wykonać pokłony przed ikonami w sieni i po wejściu do sali modlitewnej oraz pokłonić się prosząc przebaczenia u braci i siostr najpierw na prawą stronę potem na lewą.
5. W molenniu mężczyźni ustawiają się na prawej stronie a kobiety na lewej. Osoba słabo znająca porządek w molenne i porządek nabożeństwa powinna zająć miejsce z tyłu.
6. Niedozwolone jest spóźnienie się na początek nabożeństwa, kiedy to rozpoczyna się szczególnie modlitwa- „naczał za byt w świecie laickim”, tj. przyznanie się do życia z grzesznymi i światem odstępującym od Boga. Osobom bez tego naczału nie godzi się uczestniczyć we wspólnym nabożeństwie. Naczał składa się również z pokłonów ziemnych, do których należy wcześniej się przygotować, tj. pościelić na ziemi lub ławeczce „podrucznik”.
7. W czasie nabożeństwa zabrania się przechodzić z miejsca na miejsce. Ręce należy złożyć na piersi tak, aby prawa ręka była na wierzchu lewej, a nogi złączone. Wzrok należy skierować w kierunku ikonostasu.
8. Przyniesione świece należy przekazać osobom wyświęconym lub kriloszanom, można również położyć na stoliku przy wejściu na salę modlitw.
9. Parafianom bez zgody nie wolno wchodzić na podwyższenie przed ikonostasem i kliros.
10. W czasie czytania przez nastawnika Ewangelii, apostołów, eksapsalmów oraz czytania Symbolu Wiary i naczału należy skłonić głowę i zachować pełną ciszę i spokój.

11. Znaki krzyża należy wykonywać dokładnie i jednocześnie wzorując się na osobach znajdujących się na klirosie, a nie na nastawnika, który wykonuje pokłony przypisane tylko jemu.
12. Dzieci powinny znajdować się pod nadzorem dorosłych i być nauczone zasad zachowania się w molennie – nie biegać, zachowywać się cicho. W przeciwnym razie dzieci należy wyprowadzić do sieni, aby nie rozpraszać innych.
13. W czasie nabożeństwa na cmentarzu modlący się parafianie powinni stać z przodu, oddzielnie od niemodlących się.
14. W molennie kategorycznie zabrania się fotografowania, nagrywania audio wideo. W wyjątkowych sytuacjach zgody udziela tylko nastawnik.
15. W modlenie oraz na terenie do niej przylegającym należy zachować się dostojnie, nie rozmawiać głośno, nie śmiać się, nie wdawać się w spory i kłótnie. Kategorycznie zabrania się przebywania w stanie nietrzeźwym lub palić papierosy¹⁰.

Przedmioty kultu religijnego

Szczególnie ważną rolę w życiu staroobrzędowców pełnią przedmioty kultu religijnego, które otoczone są powszechną czcią. W sposobie ich wykonania, wielkości itp., staroobrzędowcy na przestrzeni wieków starali się naśladować swoich przodków, a wszelkie odstępstwa były traktowane na równi z herezją. Obecnie stosowane przez staroobrzędowców w Polsce przedmioty kultu religijnego możemy podzielić na cztery grupy:

- księgi religijne,
- ikony,
- krzyże,
- przedmioty pomocnicze: świece, kadzielnica, lestowka, podręcznik.

Księgi religijne staroobrzędowcy uważają za najważniejsze, obok ikon, przedmioty kultu i dlatego dzieciom od najmłodszych wpajają cześć i szacunek dla nich. Czytaniu tych ksiąg poświęcano dużą część wolnego czasu. Osoby starsze uczyły czytać młode pokolenia, dzięki czemu duża liczba staroobrzędowców, nawet prostych chłopów, znała sztukę czytania, co z kolei ułatwiało naukę pisania.

Księgi, z których korzystali staroobrzędowcy, można podzielić na dwa rodzaje: „staropismiennyje” (wczesne rękopisy) i „staropieczatnyje” (starodruki), wydrukowane cyrylicą w Moskwie przed 1654 rokiem, tj. do chwili wydania przez patriarchę Nikona pierwszej poprawionej księgi.

Szczególną rolę u staroobrzędowców odgrywał *Psałterz*¹¹. Do dziś „Psałtyr” pełni szczególną rolę w życiu religijnym staroobrzędowca.

---

¹⁰ Tamże..., s. 15–18.

¹¹ H. Kowalska, *Rosyjski wiersz duchowny i kultura religijna staroobrzędowców pomorskich*, Wrocław 1987, s. 30.

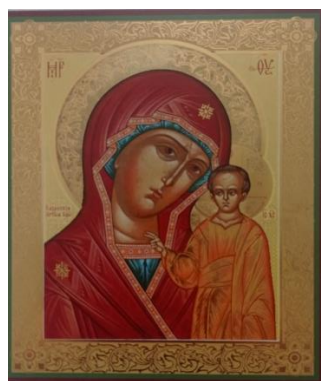
„Psałtyr” (psalterz). Zbiory własne autorki

Ikony

Słowo *ikona* pochodzi od greckiego terminu *ikon* oznaczającego ‘obraz’. Jest to obraz przenośny, wyrażony szczególną formą artystyczną i stanowi obiekt kultu w całym prawosławnym Wschodzie¹². Ikony mogli niegdyś tworzyć tylko ludzie świętobliwi, żyjący w zgodzie z boskimi przykazaniami.

Do najczęściej spotykanych należą ikony przedstawiające Zbawiciela, Matkę Bożą (różne formy: kazańska, włodzimierska, Hodigitria, Umilenije itd.), aniołów, apostołów, świętych, a spośród nich szczególnie świętego Mikołaja.

Ikony w życiu każdego staroobrzędowca są czymś nieodzownym, bez czego nie mógłby się obejść. Uchodząc ongiś przed prześladowaniami religijnymi przede wszystkim zabierali ze sobą ikony. Do dziś są drogocenną świętością, chronioną jak największy skarb i przekazywaną z pokolenia na pokolenie¹³.

Ikona Matki Bożej Kazańskiej. Zbiory własne autorki

Wyznawcy starej wiary niezmiennie też przestrzegają zakazu palenia tytoniu w pomieszczeniu, w którym się znajdują ikony.¹⁴

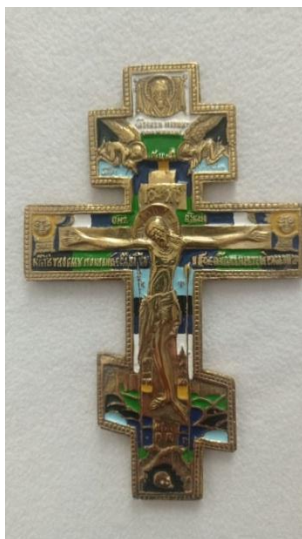
¹² G. Korzeniecka-Sikorska, *Ikony staroobrzędowców w zbiorach Muzeum Warmii i Mazur*, Olsztyn 1993, s. 7.

¹³T. Jaskowski, *Nastawnik*, „Gazeta Współczesna” Tydzień, 14.04.2000.

¹⁴ Materiały z konferencji naukowej „*Eikon staroobrzędowy. Przemiany w sztuce ikonowej na obszarze ziem ruskich Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVII-XVIII wieku*”, 17-19 VI 2005, Dom Pracy Twórczej w Wigrach, pod red. Marcina Olejnika, Jolanty Tomalskiej, Szamotuły 2008, s. 16.

Krzyż, najświętszy symbol wszystkich chrześcijan, jest również rodzajem ikony, tyle że o specyficznych kształtach. Jedyną akceptowaną przez staroobrzędowców formą krzyża jest staroruska, ośmiokończasta, o trzech poprzeczkach na pionowym słupie. Krzyże spotyka się w molennach, domach, wieńczą one świątynie, stoją nad grobami, zdobią przedmioty religijne i księgi. Małe krzyżyki noszone są na szyi.

Krzyż staroobrzędowy. Zbiory własne autorki

Funkcję symbolicznej ofiary składanej Bogu pełnią **świece**. Z tego powodu powinny być one wykonane w sposób najczystszy – z wosku pszczelego i własnoręcznie (z zachowaniem starodawnych receptur).

Świece stawia się przed każdą ikoną z osobna. Zapala się je podczas nabożeństwa lub modlitwy przed wizerunkiem umieszczonym na ikonie. W trakcie spalania podwyższa się je tak, by płomień znajdował się na wysokości piersi Chrystusa przed krzyżem i twarzy przed ikoną.

Świece służące do zapalania przed ikonami. Fot. autorka

Kadzielnica, przedmiot pomocniczy, ma formę kulistego pojemnika, zwieńczonego krzyżem, z zamocowaną drewnianą rączką – uchwytem. Rozżarza się w niej kadzidło, składające się z wonnych żywic, wydzielające dym o charakterystycznym zapachu. Nastawnik kadzi nim każdą ikonę osobno znakiem krzyża, a następnie wiernych zebranych w świątyni.

Podrucznik jest czymś w rodzaju spłaszczonej poduszeczki z paskiem – uchwytem. Używany jest przy wykonywaniu pokłonów do samej ziemi, którymi kończą się niektóre modlitwy.

Podrucznik uszyty własnoręcznie przez autorkę. Zbiory własne

Lestowkę spotyka się niemal w każdym domu staroobrzędowców. Odpowiada ona katolickiemu różańcowi i podobnie jak on, służy do odliczania odmawianych modlitw, formuł i wykonywanych pokłonów. Oprócz pomocy przy liczeniu modlitw, lestowka pełni liczne funkcje symboliczne. Staroobrzędowcy uważają, że przesuwając palce wzdłuż, wraz z kolejnymi modlitwami, dają wyraz wędrówce ducha, który wznosi się do nieba wraz ze słowami modlitwy.

Lestowka. Zbiory własne autorki

Staroobrzędowcy są jedną z najmniejszych mniejszości religijnych w Polsce. W niniejszym artykule chciałam przybliżyć ich dzieje, tradycję i religię osobom z naszego regionu, które żyjąc obok nas, niejednokrotnie niewiele wiedzą o naszej historii i samej religii – wyznaniu sięgającym połowy XVII stulecia. Warty podkreślenia jest fakt, iż kanony stosowane przed wiekami, wciąż obowiązują i żyją w sercach i duszach staroobrzędowców.